BÖLÜM 9

YENİ NESİL OKUMA BECERİLERİ

Nil Didem ŞİMŞEK[1]

GİRİŞ

Okuma, yalnızca bilişsel bir süreç değil; aynı zamanda kültürel, toplumsal ve ideolojik bir etkinliktir (Street, 2014). Bu süreç içerisinde okuma; salt bilgi edinmek için değil bilgiyi yapılandırmak, yorumlamak ve eleştirel çözümlemek için de yapılır. Bu nedenle okumayı yalnızca yazılı sembollerin çözümü değil aynı zamanda bireyin bilişsel becerilerini geliştiren, toplumsal deneyimlerini çeşitlendiren ve kültürel birikimini genişleten çok katmanlı bir etkinlik olarak değerlendirmek gerekir. Bu çok katmanlı yapıyı görünür kılan açıklayıcı çerçeveler bir yandan okurun çıkarımsal bilişsel süreçlerini, öte yandan metnin yapısal-bağlamsal ilişkisini birlikte ele alır. Kintsch ve van Dijk'in (1978) bilişsel modeline göre okuma, metnin yüzeysel temsilinden çıkarımlar yoluyla derin yapının kurulmasına uzanan bir süreçken metinbilimsel olarak okuma ise metnin yüzey yapısından derin yapısına uzanan göndergesel, bağlamsal ve söylemsel ilişkilerin çözümlenmesi etkinliğidir (Beaugrande & Dressler, 1981). Söz konusu kuramsal ayrım, Türkçe öğretiminde okuma kavramını yeniden düşünmeyi gerektirir.

Türkçe öğretiminde okuma, uzun yıllar boyunca daha çok sesli okuma ve anlamı çözmeye indirgenmiş bir beceri olarak ele alınmış; ancak küresel ölçekte değişen okuryazarlık anlayışlarıyla birlikte bu beceri çok boyutlu bir yapıya kavuşmuştur (Akyol, 2019). Bu bağlamda okuma, hem bilişsel hem de pedagojik boyutlarıyla ele alınması gereken çok boyutlu bir beceri haline gelmiştir. 21. yüzyılda bilgiye erişim yollarının çeşitlenmesi, dijital metinlerin hayatın her alanına yayılması ve eleştirel düşünme gereksiniminin artması, okuma becerisinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır (Gee, 2007; Street, 2014). Son yıllarda Türkçe eğitimi alanında da okuma becerilerinin kuramsal zemini genişlemiş; metindilbi-

[1] Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, nilsimsek@sdu.edu.tr, ORCID iD:0000-0002-3494-1971

DOI: 10.37609/akya.3832.c1034

lir. Ancak ders kitaplarındaki etkinliklerin hâlen alt düzey sorulara ağırlık verdiği ve üstbiliş-eleştirel değerlendirme boyutlarının zayıf kaldığı görülmektedir (Akın & ark., 2024; Kansızoğlu & Ungan, 2024). LGS sorularının giderek PISA çerçevesiyle hizalanması, sınıf içi uygulamalarda çoklu metin-kanıt entegrasyonu-eleştirel sorgulama eksenli görevlerin artması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, program-ders kitabı-ölçme üçgeninin birbirini beslemesi için grafik düzenleyici temelli etkinlikler, dijital araçlarla desteklenmiş görevler ve metinlerarası okuma uygulamalarının sistematik biçimde artırılması önerilebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de okuma eğitimi artık yalnızca 'çok kitap okumak'la açıklanamayacak kadar karmaşık bir zeminde ilerlemektedir. Hem uluslararası veriler (PISA, OECD raporları) hem de yukarıda örneklerini gördüğümüz ulusal araştırmalar öğrenciden beklenenin üstbilişsel, eleştirel ve dijital okuryazarlık becerilerini içeren çok boyutlu bir okuma anlayışı olduğunu göstermektedir. Türkçe öğretiminde bu anlayışın hayata geçirilmesi, öğretmenlerin materyal geliştirme yeterlikleriyle, ders kitaplarının etkinlik tasarımıyla ve ölçme-değerlendirme sistemlerinin üst düzey bilişsel süreçleri merkeze almasıyla mümkün olacaktır.

Etik Beyan: Bu kitap bölümünün hazırlanma sürecinde, 2016'da Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından belirlenen bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine aykırı herhangi bir eylemde bulunulmamıştır. Çalışmada intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayın, dilimleme, haksız yazarlık veya benzeri bir etik ihlal söz konusu değildir.

Metnin yazımında Üretken Yapay Zekâ (ÜYZ) tabanlı araçlardan yalnızca esinlenme ve düşünce geliştirme amacıyla yararlanılmış; elde edilen çıktılar doğrudan kullanılmamış, araştırmacı tarafından akademik süzgeçten geçirilerek yeniden yapılandırılmış ve özgünleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmada yer alan tüm içerik, yazarın bilimsel değerlendirmeleri ve sorumluluğu altında oluşturulmuştur.

KAYNAKLAR

Akdal, Ş. (2019). *Metinlerarası okumalarda infografik kullanımının okuduğunu anlamaya etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

Akın, E., Akın, İ., & Bilgin, E. (2024). Dijital okuryazarlığın Türkçe eğitimindeki yeri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(1), 61-74.

Akman, S. (2022). *Dijital ortamda okumanın öğrencilerin okuma alışkanlıklarına etkileri: bir durum çalışması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

Aktaş, E. (2022). 2018-2021 LGS Türkçe sorularının pısa okuma yeterlik düzeylerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 11*(1), 258-276.

Akyol, H. (2019). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Alexander, P. A., & The Disciplined Reading and Learning Research Laboratory. (2012). Reading into the future: Competence for the 21st century. *Educational psychologist*, *47*(4), 259-280.

Algül, Ö., & Bozkurt, B. Ü. (2021). Okuduğunu anlama sürecinde çıkarım becerisine ilişkin belirlemeler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(53), 175-204. https://doi.org/10.9779/pauefd.787770

Banaz, E. (2024). 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın dijital okuryazarlık açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(1), 279-290. https://doi.org/10.48066/kusob.1483671

Barton, D., & Hamilton, M. (2012). *Local literacies: Reading and writing in one community*. Routledge.

Başoğul, D.A., Dilidüzgün, Ş., Edizer, Z. Ç., & Karagöz, M. (2019). Türkçe öğretiminde metin türüne uygun okuma eğitimi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , *15* (1), 165-185.

Batur, Z., Ulutaş, M. ve Beyret, N. (2019). 2018 LGS Türkçe sorularının PISA okuma becerileri hedefleri açısından incelenmesi. *Milli Eğitim, 48*(1Ö), 595-615.

Bogaerds-Hazenberg, S. T., Evers-Vermeul, J., & van den Bergh, H. (2021). A meta-analysis on the effects of text structure instruction on reading comprehension in the upper elementary grades. *Reading Research Quarterly*, *56*(3), 435-462.

Calp, M. ve Alpkaya, C. (2021). LGS Türkçe sorularının Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarına uygunluğu üzerine bir çalışma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 9*(2), 632-654.

Calp, M., & Kalkan, M. (2022). Liselere geçiş sınavı Türkçe sorularının PISA okuma becerileri yeterlilik düzeyleriyle uyumluluk durumu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *10*(4), 880-901.

Can, F., & Kardaş, M. N. (2024). 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programlarının bilişsel ve üstbilişsel stratejiler açısından incelenmesi. *İçtimaiyat*, *(Türk Eğitim Sisteminde Değişimler ve Yeni Eğilimler)*, 166-185.

Cazden, C., Cope, B., Fairclough, N., Gee, J., Kalantzis, M., Kress, G., ... & Nakata, M. (1996). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. *Harvard educational review*, *66*(1), 60-92.

Clinton, V. (2019). Reading from paper compared to screens: A systematic review and meta-analysis. *Journal of research in reading*, *42*(2), 288-325.

Coscarelli, C. V., & Ribeiro, A. E. (2018). Literacy and Reading for the 21st Century. *MATLIT: Materialidades da Literatura*, *6*(3), 129-140.

Çifci, M., & Ünlü, S. (2020). Türkiye'de çevrimiçi okuma üzerine yapılan çalışmaların analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 8*(4), 1368-1385. https://doi.org/10.16916/aded.755846

De Beaugrande, R., & Dressler, W. (1981). *Introduction to text linguistics*. Longman.

Delgado, P., Vargas, C., Ackerman, R., & Salmerón, L. (2018). Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. *Educational research review*, *25*, 23-38.

Demir, D. (2024). 2019 ve 2024 Türkçe dersi öğretim programlarında metin seçimine ilişkin esaslar. *4. Bilsel Uluslararası Efes Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi*, 27-28 Temmuz 2024, İzmir, 193-202.

Duran, E., & Ertan Özen, N. (2018). Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık. *Türkiye Eğitim Dergisi, 3*(2), 31-46.

Garip, S., & Göçer, A. (2025). İşlevsel bir araç olarak infografiklerin Türkçe eğitiminde kullanılması. *Eğitimde Multidisipliner Çalışmalar Dergisi, 9*(2), 66-78.

Gee, J., & Gee, J. P. (2007). *Social linguistics and literacies: Ideology in discourses*. Routledge.

Gökbulut, B. (2021). Öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri ile hayat boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 11*(3), 469-479.

Günay, V. D. (2003). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

Gür, Z. B., & Duman, S. N. (2024). Dijital okuryazarlık ile ilgili tezlerin sistematik derlemesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, *8*(1), 126-137.

Hebert, M., Bohaty, J. J., Nelson, J. R., & Brown, J. (2016). The effects of text structure instruction on expository reading comprehension: A meta-analysis. *Journal of educational psychology*, *108*(5), 609.

Kansızoğlu, N. ve Ungan. S. (2024). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının okuryazarlık türleri açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 13*(2), 572-588.

Karatay, H., Külah, E., & Kaya, S. (2020). Okuma alışkanlığını geliştirme yöntem, teknik ve modelleri. *Okuma yazma eğitimi araştırmaları*, *8*(1), 89-107.

Kaya, M., & Aydın, E. (2024). 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ile 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın karşılaştırılması. *Harran Maarif Dergisi*, *9*(1), 108-146.

Kintsch, W., & van Dijk, T. A. (1978). Toward a model of text comprehension and production. *Psychological Review*, *85*(5), 363–394.

Konuk, S. (2018). 2017 Türkçe dersi öğretim programında yer alan alışılmamış metin türlerini tanıyalım. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, *7*(4), 428-452.

Koparan, B. (2025). 2019 ve 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programlarının dijital okuryazarlık becerileri bağlamında karşılaştırılması. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 262-287. https://doi.org/10.5281/zenodo.16890118

Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2020). *Reading images: The grammar of visual design*. Routledge.

Kriaučiūnienė, R., & Mažuolienė, Z. (2017). Developing reading skills of the New Generation students. *Studies about languages*, (30), 105-113.

Kurudayıoğlu, M., & Tüzel, M. S. (2010). 21. yüzyıl okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve Türkçe eğitimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28, 283-298.

Kurudayıoğlu, M., & Soysal, T. (2020). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın dijital yetkinlik bakımından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (54), 184-199.

Kurt, A., & Kürüm, D. (2010). Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki: Kavramsal bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, (2), 20-34.

Lankow, J., Ritchie, J., & Crooks, R. (2012). *İnfografikler: görsel hikâye anlatımının gücü*. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons.

Leu, D. J., Forzani, E., Burlingame, C., Kulikowich, J., Sedransk, N., Coiro, J., & Kennedy, C. (2013). The new literacies of online research and comprehension: Assessing and preparing students for the 21st century with Common Core State Standards. *Quality reading instruction in the age of Common Core Standards*, 219-236.

Mann, W. C., & Thompson, S. A. (1988). Rhetorical structure theory: Toward a functional theory of text organization. *Text-interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, *8*(3), 243-281.

Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning* (2nd ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511811678

MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MEB. (2018). *PISA 2018 okuma becerileri yayımlanan sorular cevap anahtarı*. Ankara.

MEB, (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1-8. sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2024). *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Meyer, B. J., & Ray, M. N. (2011). Structure strategy interventions: Increasing reading comprehension of expository text. *International electronic journal of elementary education*, *4*(1), 127-152.

Moje, E. B. (2008). Foregrounding the disciplines in secondary literacy teaching and learning: A call for change. *Journal of adolescent & adult literacy*, *52*(2), 96-107.

Müldür, M., & Şimşek, N. D. (2020). türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin ve yapılarının incelenmesi üzerine bir araştırma. Ana Dili Eğitimi Dergisi, *8*(3), 843-867. https://doi.org/10.16916/aded.723246

Novak, J. D., & Cañas, A. J. (2006). The theory underlying concept maps and how to construct them. *Florida Institute for Human and Machine Cognition*, *1*(1), 1-31.

OECD. (2010). *PISA 2009 results: Learning to learn: Student engagement, strategies and practices (Volume III)*. OECD.

OECD (2019a). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/b25efab8-en

OECD. (2019b). An OECD learning framework 2030. In *The future of education and labor* (pp. 23-35). Cham: Springer International Publishing.

Okur, A., & Köse, E. (2024). Çoktan seçmeli metin sorularına yönelik çıkarım yapabilme becerisinde gönderme ögelerinin rolünün değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 12*(2), 276-295. https://doi.org/10.16916/aded.1323071

Paivio, A. (1971). *Imagery and verbal processes*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.

Peksöz, M. (2024). 2024 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-4. Sınıflar) ile 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (1-8. Sınıflar) karşılaştırmalı incelemesi. *Temel Eğitim*, *7*(27), 18-33.

Pilav, S. & Tunay, B. (2023). Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin derslerinde dijital imkânlardan faydalanma düzeyleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 244-259. DOI: 10.29000/rumelide. 1379155.

PISA. (2021). *21st-century readers: Developing literacy skills in a digital world*. OECD Publishing.

Potur, Ö. (2023). Medya Okuryazarlığı ve Türkçe öğretimi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 775-797.

Segel, E., & Heer, J. (2010). Narrative visualization: Telling stories with data. *IEEE transactions on visualization and computer graphics*, *16*(6), 1139-1148.

Shanahan, T., & Shanahan, C. (2008). Teaching disciplinary literacy to adolescents: Rethinking content-area literacy. *Harvard educational review*, *78*(1), 40-59.

Street, B. V. (2014). *Social literacies: Critical approaches to literacy in development, ethnography and education*. Routledge.

Strong, J. Z. (2023). Measuring text structure awareness in upper elementary grades. *Reading & Writing Quarterly*, *39*(1), 16-35.

Suna, Z. Y., & Benzer, A. (2023). 2023 LGS Türkçe sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *9*(1), 35-47.

Şahbaz, N. K., & Öz, B. D. (2024). Bir disiplin olarak Türkçenin Sosyal Bilimler disiplinleriyle ilişkisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, *10*(23), 310-332.

Şimşek, B., Direkçi, B., & Koparan, B. (2021). Türkçe öğretmenlerinin eğitimde teknoloji entegrasyonu ve Türkçe öğretmeni yetiştirme sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Academic Research Review*, *6*(3), 882-902.

Tomlinson, B. (2013). Developing principled frameworks for materials development. In B. Tomlinson (Ed.), *Developing materials for language teaching* (2nd ed., pp. 95-118). London: Bloomsbury.

Türe, G. (2021). Dijital dünyanın okuma ve yazma becerileri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, *4*(2), 165-184.

Türkben, T. (2019). The effect of self-regulation based strategic reading education on comprehension, motivation, and self-regulation skills. *International Journal of Progressive Education, 15*(4), 2746. DOI: 10.29329/ijpe.2019.203.3

Tüzel, S. (2013). Çok katmanlı okuryazarlık öğretimine ilişkin Türkçe öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 9*(2), 133–151.

UNESCO. (2021). *Media and information literacy curriculum- E version*. https://www.unesco.org/mil4teachers/en/curriculum (adresinden 05.09.2025 tarihinde erişilmiştir.)

UNESCO. (2022). *Media and information literacy curriculum for teachers*. UNESCO Publishing.

Uyar, Y. (2015). *Öz düzenlemeye dayalı okuma becerisinin geliştirilmesi ve anlamaya etkisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

van Dijk, T. A. (2019). *Macrostructures: An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition*. Routledge.

Yalçın, D., & Duran, E. (2022). LGS Türkçe ve matematik sorularındaki grafiklerin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *8*(3), 53-72.

Yaşar, M. S., & Arı, G. (2023). Turkish language teacher candidates' multimodal literacy levels and their attitudes towards information and communication technologies. *Sakarya University Journal of Education*, *13*(5-Special Issue-World Language Turkish), 916-932.

Yıldırım S. Z., & Benzer, A., (2023). 2022 Lgs Türkçe sorularının PISA okuma becerileri yeterlilik düzeyleri açısından incelenmesi. *Internatıonal Journal of Turkısh Lıterature Culture Educatıon* , 12, 1738-1754.

Yurdakal, İ. H. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: 2024 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (1, 2, 3 ve 4. Sınıflar) incelenmesi. *Temel Eğitim, 6*(24), 76-88.

Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self regulation: A social cognitive perspective. In P. Boekaerts, R. Pintrich, ve M. Zeidner (eds.). *Handbook of self-regulation*. London, UK: Academic Press.

İnternet Kaynakları

URL1: RFU Girişimi (adresinden 10.09.2025 tarihinde erişilmiştir.)